

MÚHELY

BOGNÁR ZALÁN

BUDAPEST POLGÁRI LAKOSSÁGÁNAK TÖMEGES ELHURCOLÁSA SZOVJET HADIFOGSÁGBA

1945 január–március

Az elmúlt 50 év – eltekintve az utóbbi 4-5 évtől – nem kedvezett e téma kutatóinak. Így csak igen kevesen és akkor is inkább csak érintőlegesen foglalkoztak a budapesti polgári lakosság szovjet hadifogságba hurcolásának témakörével. A politikai atmoszférán kívül e téma kutatásának a források csekély és töredékes volta sem kedvezett. (Pl.: a Magyar Vöröskereszt Országos Központja Kutató és Tudósító Osztályának 1945. évi teljes iratanyaga – melyben a hadifoglyok keresésével és helyzetével foglalkoztak – eltűnt.)

Szerencsére mostanra már nemcsak a politikai helyzet változott, hanem a hadifogság gyötrelmeit túlélők közül is egyre többen tollat ragadtak. Így merem venni a bátorságot, hogy e kis írás keretében megkíséreljem felvázolni a budapesti civil lakosság elhurcolásának hátterét, mikéntjét, s hogy rövid mérleget vonjak minderről.

Budapest több mint 7 hetes ostroma a főváros lakosságától igen nagy emberáldozatokat követelt. A bombázások és harcok közvetlenül és közvetve is szedték áldozataikat. Budapest polgárai közül mintegy 38 ezren vesztették életüket a harcok folyamán.¹ Az emberek alig várták a front továbbvonulását, melytől sorsuk jobbra fordulását remélték. Sajnos azonban sokak számára nem a szabadság és szenvedéseik enyhülése, hanem éppen azok elmélyülése és meghosszabbodása következett el.

Ahogy megszűntek a harcok az egyes városrészekben, máris megkezdődött a polgári lakosság különböző módon való összeszedése. Nemcsak a szűken vett 14 kerületből álló 1,2 millió lakosú fővárosnak jutott ez a sanyarú sors, hanem az azt körülvevő agglomerációnak, sőt kisebb-nagyobb mértékben az egész országnak is.

Hogy milyen tényezők álltak a háttérben? A kutatások azt bizonyítják, hogy több, egymást erősítő indoka is volt ennek.

Először is a Szovjetuniónak óriási volt a II. világháború folyamán elszenvedett embervesztessége, ugyanakkor hatalmas hadsereget tartott fenn. Ennek következtében a termelésben nagy volt a munkaerőhiány, s az ország újjáépítéséhez is kellett a munkaerő. A hadifoglyok pedig tömeges és ingyenes munkaerőt jelentettek. Egy olyan országban, mint a Szovjetunió, ahol az újjáépítést és a termelés növekedését az extenzív módszerekre alapozták, nem számított, hogy a hadifogly (gyakorlatilag rabszolga)-munkaerő alapvetően rossz és nem hatékony. A sztálini diktatúrának ekkora már nagy tapasztalata volt az ilyen típusú – azaz a kényszermunkaerő – alkalmazásában.²

E munkaerő immár külföldről történő beszerzéséhez szolgált ideológiai alapul a kollektív bűnösség elve, melyet ugyan a magyarokkal szemben hivatalosan tagadott a sztálini vezetés, de a gyakorlatban mindig is alkalmazott.

Sztálin Magyarországgal kapcsolatos álláspontját hűven tükrözi Sumner Welles amerikai külügyi államtitkár 1943. március 23-i, Edennel folytatott megbeszélésről készített feljegyzése. „Eden úr kijelentette, hogy amikor Moszkvában járt, Magyarországgal kapcsolatban igen kedvezőtlen légkört tapasztalt. Midőn megkérdeztem Eden urat, meg tudná-e mondani, pontosan mi volt Sztálin álláspontja

1 *Stark Tamás*: A budapesti csata embervesztességei. Az előadás elhangzott a „Budapest ostroma 1944–45” címmel 1994. december 15–16-án a Hadtörténelmi Intézet és Múzeumban megrendezett tudományos konferencián.

2 Ez a GULÁG láger-rendszer volt, melyben már 1935. és 1938. között emberek millióit tartották fogva. (*Kovács Ákos–Sztivés Erzsébet*: Tetovált Sztálin. Szovjet elitéltek tetoválási és politikai karikatúrái. Szeged 1989. 192 o.)

Magyarországra vonatkozóan, válaszként csupán arra utalt, hogy Sztálin leszögezte: Magyarországot meg kell büntetni.³

Néhány hónappal később a brit diplomácia megkeresésére Molotov, a Szovjetunió külügyminisztere 1943. június 7-i válaszában a következőket írta: „A szovjet kormány úgy véli, hogy azért a fegyveres segítségért, melyet Magyarország Németországnak nyújtott ... a felelősséget nemcsak a magyar kormánynak kell viselnie, hanem kisebb, vagy nagyobb mértékben a magyar népnek is.”⁴

Mindezen indokok még nem tették volna szükségszerűvé Budapest férfi lakosságának ily nagy tömegű elhurcolását. Úgy tűnik, hogy a mintegy félszáz ezer budapesti polgár fogságba ejtése mögött legfőbb indítékként Malinovszkij marsall öngigazoló „mesterkedése” rejlik.

Sztálin ugyanis sietette Budapest elfoglalását. Azt akarta, hogy a szovjet csapatok menetből foglalják el a fővárost, ami az Attila-vonallal megerősített „Budapest erőd” esetében nem sikerült, s az ostrom igencsak elhúzódott. Annál is kellemetlenebb volt ez a tény a két marsall – főként Malinovszkij – számára,⁵ mivel a Zsukov vezette I. Belorusz Front egyes előretörő egységei, 1945. február 3-án, Küstrinnél átkelve az Oderán, ekkora már 60 km-re közelítették meg Berlint.⁶ Ezért Malinovszkij, a megtorlástól való félelmében, a főváros bevételének elhúzódását az ellenséges német–magyar erők nagy számával magyarázta.

Korábbi jelentéseiben 180–200 ezer fős ellenséges haderőről számolt be, melyet a szovjet szakirodalom is átvett.⁷ Ezzel szemben a „Dél” Hadseregcsoport 1944. december 30-i harcértékjelentése a körülfárt erők létszámát 95 500 főben adta meg, melyből 45 500 volt német és 50 000 a magyar alakulatoknál nyilvántartottak száma.⁸ Ugyanakkor Gosztonyi Péter egyéb német forrásokra hivatkozva mindössze csak 70 000 ezer főre teszi a „Budapest erődöt” védő német–magyar helyőrség létszámát.⁹ Mindenesre a győztesnek az elszámolásnál gondot okozott a valóságos és a fiktív létszámadatok közti hatalmas különbség, melyet csak egy újabb csalással tudott elfedni. Malinovszkij Budapest bevételéről tett győzelmi jelentésében az ellenség veszteségeiről az alábbiakat írja: „A budapesti harcok folyamán a 2. Ukrán Hadseregcsoport csapatai több mint 110 000 ellenséges katonát és tisztet fogtak el... Az ellenség halottakban több mint 49 000 katonát és tisztet veszített.” Ezeket az adatokat Sztálin is átvette az 1945. február 13-i napiparancsában.¹⁰ Malinovszkijnek ezt a nagyszámú fogolysereget az NKVD Hadifoglyokkal és Internáltakkal Foglalkozó Főigazgatósága számára kellett átadnia, illetve ennek hadseregbeli fogadópontjaihoz eljuttatnia.¹¹ A tábornok a hiányzó fogolymennyiségét a budapesti lakosság köréből pótolta.

A budapesti polgárok összeszedése – mint ahogy ez a Külügyminisztérium Hadifogoly Osztályához érkezett kiszabadítási kérelmekből is kitétni – december végétől április első feléig tartott, ugyanakkor a tömeges elhurcolások 1945. január elejétől március végéig.¹² Hátszeghy Ottó ezredes, a Budapest katonai parancsnoka mellé rendelt összekötőtiszt 1945. február 7-i jelentésének „e” pontjában a következőket írta: „Az emberek rendszertelen összefogdosása és elhurcolása rendületlenül tovább folyik.” Majd a továbbiakban így folytatja: „Megható a budapesti lakosság élni akarása. Ingyen és élelem nélkül minden munkás a helyére sietne, hogy a termelést folytassa, üzemet stb. rendbehozza. Az elhurcolás veszélye azonban megfélemlít mindenkit. Senki sem meri elhagyni otthonát.”¹³ Szintén Hátszeghy immár 1945. március 29-i jelentésében szerepel, hogy „4-5 nap óta Budapesten ismét tömegesen hurcolják el a férfilakosságot. Egyes épülettömböket körülfáznak és a férfiakat 18-50 évig –

3 *Ránki György*: 1944. március 19. Magyarország német megszállása Bp., 1978. 14. o.

4 *Juhász Gyula*: Magyarország külpolitikája. II. rész. A II. világháború *Historia*, 1988/4. 17–18. o.

5 Ugyanis Tolbuhin erőinek nagy részét a bekerített budapesti csoportosítás felmentésére bevett ellenséges haderő kötötte le.

6 A második világháború, 1939–1945. Bp., 1985. 616. o.

7 *M. V. Zaharov*: A 2. és a 3. Ukrán Front felszabadító hadműveletei Délkelet- és Közép-Európában, 1944–1945. Bp., 1973. 230. o.; *Péter Gosztonyi*: Der Kampf um Budapest 1944/45. München–Zürich, 1964. 37. o.

8 Hadtörténelmi Levéltár (HL) Mikrofilmtár, 897. tekercs, Kriegstagebuch der Heeresgruppe Süd (KTb/HGr Süd) 1944 XII. 30. Melléklet, 32/45. sz.

9 *Gosztonyi*: i. m. 37. o.

10 *Újszó*, 1945. február 4-i sz.

11 *V. P. Galickij*: Vrazseszkije vojenno-plennije v SzSzSZR (1941–1945) *Vojennoisztorieszkij Zsurnál*. Moszkva, 1990/9. 42. o.

12 HL Külügyminisztérium Hadifogoly Osztály (KüM Hdf. O.) 1945. évi iratok, 1–41. dobozok.

13 HL Honvédelmi Minisztérium (HM) 1945. ált. 1274.

állítólag igazoltatás céljából – először a GPU¹⁴ parancsnokságokra, majd ismeretlen helyre viszik. Az elhurcoltak közül csak kevesen térnek vissza otthonukba. Kérek sürgős intézkedést a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál.¹⁵

A lakosság összeszedésének többféle módját is alkalmazták a szovjet katonák. A legalapvetőbb módszerük volt, hogy a már elfoglalt háztömbök, illetve lakónegyedek óvóhelyeiről (légtalmi pincéből) a férfi lakosokat közvetlenül a front mögött kialakított gyűjtőhelyekre terelték, azon címszó alatt, hogy ott majd igazolják őket és erről dokumentumot (bumáskát) is kapnak, mellyel szabadon közlekedhetnek.¹⁶ A Külügyminisztérium Hadifogoly Osztályának iratanyagában ezrével találhatók olyan kérdőívek, melyek „Mikor és honnan vitték el a vörös hadsereg katonái?” rubrikájában az 1945. januári vagy februári dátum mellett valamelyik budapesti ház óvóhelye szerepel.¹⁷

A másik leggyakoribb forma – mely nagyságrendjét tekintve vetekszik az elsővel –, hogy az utcáról szedték össze az embereket. Ez általában a következőképpen zajlott le: Egy-két szovjet katona a forgalmasabb utcák és terek (a körutak, az Andrássy út, Rákóczi út, Oktogon stb.) házainak kapualjaiban, vagy egy-egy épén maradt üzlethelyiségben elbújva az arra járókat összeszedte és betuszkolta a belső udvarokba, pincékbe, vagy magukba az üzlethelyiségekbe, majd a sötétség beálltával tovább vitték őket a gyűjtőtáborok felé.¹⁸

Akinek sikerült e „hálókból” kicsúsznia és hadköteles korú volt, annak kertülete illetékes NKVD parancsnokságán¹⁹ kellett jelentkeznie, igazoltatás végett. Innen, néhány kivételtől eltekintve mindenkit a hadifogoly-gyűjtőtáborok felé indítottak útba.²⁰

Azoknak a férfiaknak, akik mindezek után szabadon mozoghattak Budapesten, még esélyük volt arra, hogy akár a lakásukról, akár munkahelyükről, vagy a romeltakarításból „malenkij robot”, vagy igazoltatás címén egy „davajgitáros” szovjet katona elkísérje őket a legközelebbi NKVD parancsnokságra, vagy közvetlenül egy gyűjtőhelyre,²¹ mint ahogy ezt a már idézett 1945. március 29-i jelentésben Hátszeghy leírta.

A szovjet katonák nem tulajdonítottak túl nagy jelentőséget annak, hogy a foglyul ejtett civil valóban hadköteles korú-e. A számtalan esetből csak egy példa. A Külügyminisztérium Hadifogoly Osztályához 1945. áprilisában érkezett egyik kérelem arról tanúskodik, hogy egy apát (sz.: 1889-ben, tehát 56 éves) és fiát (született 1929. 12. 27-én, tehát csak 15 és fél éves) XI. kerületi lakásukról 1945. január 5-én éjjel, úgymond, munkára vitték el. Áprilisban arról értesült a kérelmező (az édesanyja, illetve feleség), hogy férje és kiskorú fia a temesvári hadifogoly-gyűjtőtáborban van, ahonnan valószínűleg a szegedi fogolytáborba viszik át őket, a tomboló vérhas miatt.²² E két egyént, ha valóban igazoltatták volna őket, azonnal szabadon kellett volna bocsátani: sem koruk miatt, sem politikai felfogásuk nem eshetett kifogás alá.²³

A Honvédelmi Minisztérium és a Külügyminisztérium iratanyagából, valamint a visszaemlékezésekből egyértelmű, hogy a szovjet katonáknak, illetve feletteseiknek teljesen mindegy volt, hogy akit elfogtak, az netán részt vett valamelyik antifasiszta ellenállási mozgalomban,²⁴ vagy fegyveresen harcolt a németek ellen,²⁵ esetleg a deportálások elől elbujdosott, illetve elbújtatott zsidó származású egyén volt.²⁶ Számukra csak egy dolog volt lényeges: a létszám.

14 Nyilván a régi beidegződés miatt az NKVD (Belügyi Népbizottság) korábbi elnevezését, a GPU-t (Állami Politikai Hatóság) használta.

15 HL HM 1945. eln. 20. 326.

16 HL KÜM Hdf. O. 1945. évi iratok 1–41. dobozok.

17 A Fegyverszüneti Ellenőrző Bizottság 1945. március 18-i 26. sz. rendeletére azoknak a személyeknek, akik civil hozzátartozóik szovjet fogságból való kiszabadítását kérelmezték, egy 18 pontból álló kérdőívet kellett kitölteniük. Ebbe az elhurcoltakra vonatkozó adatokat kellett beírni.

18 HL Tanulmányok és visszaemlékezések gyűjteménye (Tgy) 3225.; *Kiss István*: Egy mezítelen a többszáz ezer közül Szovjet fogságom 594 napja, 4. o.; Volt Hadifoglyok Bajtársi Szövetsége (VHBSZ) 421–1993.; *Balczó István* volt civil hadifogoly visszaemlékezése, 1. o.; 288–1992.; *Baranyai Béla* visszaemlékezése, 1. o.

19 Ilyen parancsnokságok voltak például: VIII. kerület – Luther u. 4., XI. kerület – Horthy Miklós út 61., XIV. ker. – Stefánia út 41.

20 HL KÜM Hdf. O. 26.377.–1945., 26.634.–1945.

21 HL KÜM Hdf. O. 1945. évi iratok, 1–41. dobozok.

22 VHBSZ 33–1992. *Csánki Gábor* visszaemlékezése, 8. o.

23 HL KÜM Hdf. O. 27.793.–1945.

24 HL KÜM Hdf. O. 25.632.–1945., 26.016.–1945., 27.278.–1945.

25 HL KÜM Hdf. O. 25.339.–1945., 25.984.–1945.

26 HL HM 1945. eln. 24.474.; HL KÜM Hdf. O. 25.409.–1945.; Magyar Országos Levéltár (OL) Jelenkori Gyűjtemény (JGy) Belügyminisztérium, szám nélküli iratok, XXXIII–5–c. 142. o.

A marsall, hogy tovább kozmetikázza, illetve valószínűsítse csalását, egyéb „fogásokat” is alkalmazott. Például nem egy esetben a civil foglyokra a hadifogságban meghalt német és magyar katonák ruháit adták. Egy, a HM-hez érkezett bejelentés szerint – melyet a Külügyminisztériumhoz továbbítottak a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál való közbenjárás végett – a budapesti Ferenc József lovassági laktanyából kialakított gyűjtőtáborban az ott lévő magyar katonákat „miután tőlük a magyar honvédség egyenruháját elszedik – német egyenruhába öltöztetik és így szállítják őket tovább, a sötétség beállta után, ismeretlen helyre.”²⁷ A magyar civil és katona hadifoglyok közé a vasúti szállításnál vagononként 10-20 németet is beraktak, így az egész szerelvény német szállítmányként futott. Ezt Kiss István civil hadifogoly egy ceglédi vasutastól tudta meg, illetve maga is tapasztalta, sok más társával együtt.²⁸ A lezárt vagonokból csak a németek járhattak ki vízért, sőt Aradon a szerelvény őrszemélyzete megtiltotta a magyar szót.²⁹

Mindezekből úgy tűnik, hogy főleg német hadifoglyokból volt kevés. Ez érthető is, mivel a német hadseregen belül oly erős volt a szovjetellenes propaganda, hogy sok esetben inkább a halált választották, mintsem a fogságot. Ezt megerősíti a német fogolykérdést tizenkét kötetben tárgyaló Erick Maschke-bizottság véleménye is. E szerint a 110 000 fogoly nagy része magyar volt, mivel a Szovjetunióból – a negyvenes évek végén és az ötvenes évek elején – hazatérő német hadifoglyok között alig akadt, aki Budapesten harcolt volna.³⁰ Az óriási veszteségekre utal Pfeffer-Wildenbruch tábornoknak, Budapest védelme parancsnokának 1945. február 11-i – tehát közvetlenül a kitérés előtti – rádiótávirata, melyben a még megmaradt erőkről a következő adatokat jelentette: 23 900 német, ebből 9600 sebesült, 20 000 magyar, ebből 2000 sebesült.³¹ A kitérés hatalmas emberáldozatokat követelt. Kovács Ferenc, immár hadifogolyként, így látta a kitérés nyomait: „iszonyatos volt a kásás hóban, a hol szürke (német), hol keki (magyar) szétaposott tetemek és ruhafoszlányok látványa. A nagy emberáldozatokkal járó kitérést mutatta az is, hogy az út jobb oldalán, a kertekben százával feküdtek, főleg a német hullák.”³² Mindezt alátámasztja a „Dél” Hadseregcsoport hadművelési naplójának bejegyzése is, mely szerint: „... február 16-ig mindössze 624 főnek sikerült a német vonalig eljutnia.”³³ Egy másik forrás szerint viszont 785 főnek.³⁴

Mindezekből valószínűsíthető, hogy Budapest bevételekor legfeljebb 20-25 000 német katona eshetett fogságba.

Stark Tamás számításai szerint a fővárosban körülzárt 50 000 főnyi magyar védőseregből mintegy 15-20 ezren haltak meg.³⁵ Tehát kb. 30-35 ezer fő között lehetett a hadifogságba esettek száma. Így a német-magyar fegyveres alakulatokból csupán mintegy 50-60 ezer katonát ejtettek fogságba a Vörös Hadsereg katonái. Azaz a 110 000 illetve – a Pravda 1945. február 15-i száma szerint – „120 000-nél több” hadifogoly közül 50-70 000 lehetett a polgári foglyok száma.³⁶

Ezt támasztják alá azon gyűjtőtáborok létszámadatai, melyekben a budapesti polgárokat gyűjtötték. A budapesti svájci nagykövetség jelentése szerint a gödöllői „koncentrációs táborban ... mintegy 40 ezer internált őriznek és onnan ismeretlen céllal felé deportálják őket”.³⁷ A visszaemlékezésekben is szinte egybehangzóan 30-40 ezer fős létszámot említenek, melyhez időnként hozzátesszik, hogy „zömében civilek”.³⁸ Ugyanekkor ez a tábor csak egyike – igaz, a legnagyobbika – volt a foglyótáboroknak.

27 HL HM 1945. eln. 25.251.

28 VHBSZ 325–1992. *Balogh József* visszaemlékezése, 17. o.; HL Tgy 3225. *Kiss István*: i. m. 39 o.

29 Uo.: 40. o.

30 K. W. Böhm: Die deutschen Kriegsgefangenen in sowjetischer Hand. Eine Bilanz. München, 1966. 30. o.

31 HL Mikrofilmtár, 898. tekercs, KTB/HGr. Süd 1945. II. 1.

32 VHBSZ 214–1992. *Kovács Ferenc* visszaemlékezése, 5. o.

33 HL Mikrofilmtár, 898. tekercs KTB/HGr. Süd. 1945. II. 13. és 16.

34 *Gosztonyi Péter*: Légveszély, Budapest! Bp., 1989. 165. o.

35 *Stark Tamás*: idézett előadás (l. az 1. sz. jegyzetet!)

36 A *Neue Zürcher Zeitung* moszkvai tudósítója szovjet forrásokra hivatkozva lapjának 1945. február 16-i számában 129 ezer foglyóról ír. Zaharov – idézett művében – szovjet levéltári forrásra hivatkozva 138 ezer hadifoglyóról tesz említést. (262. o.)

37 A svájci követség jelentése Magyarország orosz megszállásáról 1945. tavaszán. *J. F. Montgomery*: Magyarország, a vonakodó csatlós. Bp., 205. o.

38 VHBSZ 331–1992. *Hrdlicska István* visszaemlékezése, 2. o.; 421–1993. *Balczó István* i. m. 3. o.; 325–1992. *Balogh József* i. m. 4. o. 423–1993. *Csernai Sándor* visszaemlékezése, 3. o.

Gosztonyi Péter 50 ezer főre becsüli a Budapestről elhurcolt civilek számát,³⁹ míg a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Hadifogolyszolgálatával szerkesztett Fehér könyv, mely 1950-ben a világ közvéleménye elé tárta a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok helyzetét, s melyet az ENSZ hitelesnek fogadott el, 100 000 főre teszi a Budapesten fogságba ejtett polgári lakosok számát.⁴⁰ Ez a szám mindenképpen túlzottnak tűnik. Még a főváros térségéből elszállított – főként német származású – lakossággal együtt sem tekinthető reálisnak.⁴¹

A fővárosban elfogottakat a már említett gödöllői kivül – melyet a premontrei gimnáziumból alakítottak ki – a budapesti Ferenc József lovassági, a ceglédi páncélos és huszár-, a jászberényi páncélos, a bajai utászlaktanyából, valamint a tetétlenpusztai Teleki-majorból és a kiskunfélegyházi zárdából létrehozott hadifogoly-gyűjtőtáborokba vitték. Természetesen ezekben vegyesen voltak a civilként és a katonaként fogságba ejtettek. Arányuk e táborokban igencsak különböző volt. Az is nyilvánvaló, hogy a túlnyomó többségükben magyar foglyokon kívül németek, szlovákok, ruszinok és egyéb nemzetbeliek is voltak. A Honvédelmi Minisztérium és a Külügyminisztérium iratai, valamint a visszaemlékezések szerint e táborok átlagos létszáma 20 ezer fő körül mozgott. A fogolytáborokba naponta újabb és újabb fogolycsoportok érkeztek, majd napok, hetek, esetleg hónapok múltával – mely időszakot sokan nem éltek túl – tovább szállították őket a romániai átmeneti elosztó hadifogolytáborokba. Ezek közül a legtöbben a hírhedt foksányi, míg mások a máramarosszigeti, rannicul sarati vagy egyéb átmeneti táboron keresztül kerültek a szovjetunióbeli lágerek egyikébe.

Hogy mennyien tértek haza azon budapestiek közül, akiket civilként vittek el szülőföldjükről? Sajnos ismét csak becslésekre tudunk hagyatkozni.

Az úton, mely a fogságba eséstől a gyűjtő-, az átmeneti és elosztótáborokon keresztül a szovjetunióbeli céltáborokba vezetett, sokan meghaltak. A hideg, a gyenge ellátás és a mostoha higiénés körülmények következtében a legyengült szervezeteket könnyen kikezdték a betegségek. A legtöbben alultápláltságban és különböző fertőző betegségekben, főként tifuszban és vérhasban haltak meg. A visszaemlékezésekből következtethetően a hadifogságba esettek mintegy 20%-a nem jutott el a céltáborokig. Ez a szám a sokszor nem megfelelő öltözékben, evőalkalmatlanságok (csajka, evőeszközök) nélkül és a katonáktól eltérően, a nélkülözésekhez sem igazán hozzáedződött civilek esetében körülbelül 2-4%-kal magasabb volt.

Ehhez hasonló következtetésre jutott a Német Vöröskereszt is. Felméréseik szerint a kiszállított transzportok 20%-a már útközben életét veszítette.⁴²

A szovjet lágervilágba érkezők ott tartózkodása néhány hónaptól 10 évig is terjedhetett. E táborokban nagyon eltértek voltak a halálozási arányok, melyek nagyrészt – e hatalmas kiterjedésű ország esetében – a természeti adottságtól, valamint a Moszkvától való távolságtól, de legfőképpen a légerparancsnok személyétől függtek. Ugyanakkor a hazabocsájtottak egy része is életét veszítette út közben. Mindezekről még nem áll rendelkezésünkre megfelelő mennyiségű dokumentum, illetve ismeret. Ezért ismét a Német Vöröskereszt becslésére hagyatkozom, mely szerint a céltáborokba eljutottak közül is csak 75% érkezett vissza szülőföldjére.⁴³

Ezek alapján kiszámítható, hogy a fogságba ejtettek mintegy 40%-a, azaz a Budapestről civilként elhurcoltak közül mintegy 20-28 ezer ember nem élte túl a fogság okozta megpróbáltatásokat.

39 Gosztonyi: Légiészély, i. m. 166. o.

40 Fehér könyv a Szovjetunióba elhurcolt hadifoglyok és polgári deportáltak helyzetéről. Bad Wörishofen, 1950. 9. o.

41 Zielbauer György: A magyarországi németység nehéz évtizede 1945–1955. Szombathely–Vép, 1990. 21–25. o.

42 Stark: idézett előadás (l. a 35. sz. jegyzetet!)

43 Uo.